

Fremskridt og fællesskab

FOAs vækstudspil

Redaktion:

Kasper Manniche
Lotte Meilstrup
Ulla Rosenkvist
Tom Bjerregaard
Maria Bregnhardt
Nina Hedegaard
Cæcile Saul,
Eskild Høegh-Andersen
og New Insight.

22. juni 2011

Fremskridt og fællesskab

FOAs vækstudspil

1. Formål med udspillet	3
2. Ny vækst er social og dynamisk.....	4
2.1 Bæredygtig vækst baseret på livskvalitet er lig med fremskridt.....	4
2.2 Livskvalitet som grundlag for fremskridt.....	5
2.3 Lighed skaber fremskridt.....	6
2.4 Fra kontrol til tillidsfuld velfærdsledelse.....	7
2.5 Dynamisk offentlig sektor er forudsætningen for fremtidens vækst.....	8
2.6 Konkurrencen mellem offentlig og privat skal være frivillig og fair	10
3. FOAs forslag til fremskridt og vækst.....	11
3.1 Flere hænder på det fleksible arbejdsmarked	11
3.2 Uddannelse giver vækst.....	13
3.3 Medarbejderne er med til at skabe velfærdsinnovation	16
3.4 Sygdomsforebyggelse betaler sig	19
3.5 Et godt arbejdsmiljø giver vækst	21
3.6 Grøn energi giver vækst.....	25

1. Formål med udspillet

Igennem det sidste års tid er politiske partier og interesseorganisationer nærmest faldet over hinanden med vækststudspil og ideer til hvordan vi får Danmark tilbage på sporet igen efter finanskrisen.

Men de fremlagte vækstforslag fokuserer over en kam kun på løsninger i den private sektor og overser det enorme potentiale, der findes i den offentlige sektor.

FOA anerkender behovet for vækst og er parat til at løfte sin del af opgaven, men det kræver en fælles forståelse for, at den offentlige og private sektor hænger uløseligt sammen. Det er siamesiske tvillinger, som sammen skal løse fremtidens udfordringer. Hvis Danmark bare satser på en stor privat sektor, så vil tingene falde fra hinanden.

Fremskridtet kommer ikke, hvis vi bliver ved med at satse på de traditionelle gammeldags økonomiske vækstværktøjer. Lavere skat har vist sig at være en kæmpe fejlsatsning, som kun har gjort skaden større. Udlicitering ser heller ikke ud til at være vejen frem. Og fokus på individet frem for fællesskabet er med til at undergrave mulighederne for fremskridt.

Vi skal stå sammen.

Fremtidens vækst ligger inden for en lang række af de opgaver, som den offentlige sektor løser i fællesskabet. Her kan den private lære meget. Den offentlige sektor er oven i købet mere produktiv end den private sektor på mange områder.

Efterdønningerne af finanskrisen har affødt et entydigt og smalt fokus på økonomisk vækst i bruttonationalproduktet (BNP), som et mål for den samlede vækst.

Livskvalitet, lighed og tillid skal være grundstenen for fremtidens vækst og fremskridt. Her har den offentlige sektor en stor spidskompetence. Det skal vi holde fast i.

FOA foreslår et langt bedre samarbejde mellem den offentlige og private sektor, hvor begreber som livskvalitet, lighed og tillid er fundamentet: FOA rækker hånden ud til flere samarbejder. Det kan dreje sig om udvikling af bespisning, udvikling af velfærdsteknologi og innovation mv.

FOA foreslår, at der nedsættes en vækstkommission som skal hjælpe os danskere på vej med en langt bredere forståelse af vækst som fremskridt, og livskvalitet.

Uddannelse er alle enige om er kernen i fremtidens vækst. Det er FOA også. Der er fortsat en stor gruppe ufaglærte. Alle som mangler en relevant uddannelse skal kunne tage en uddannelse.

Danmark har en helt unik velfærdsmodel med helt unikke velfærdsydelser, som bør kunne sælges internationalt, hvis de udvikles og sættes ind i de rette rammer.

FOA foreslår en række store arbejdsmarkedsreformer, blandt andet om arbejdstid, uddannelse, ledelse og tillid. Og så skal vi blive meget bedre til at nyde godt af alle de gode ideer, der florerer hos medarbejderne i den offentlige sektor, som kan gøre vores samfund endnu mere innovativt. FOA har mange grupper, som hver dag kan bidrage til, at vi i dagligdagen kan gøre tingene lidt smartere, at vi bliver lidt grønnere og som samfund kan tjene på det.

2. Ny vækst er social og dynamisk

Efter et årti med uansvarlig økonomisk politik står Danmark nu tilbage med udsigterne til offentlig gæld, lav vækst og stigende ulighed. Regeringens krisekur består af besparelser og nedskæringer, der skal sikre balance i økonomien og skabe fremtidig vækst. Løsningen er desværre kortsigtet, uholdbar og rammer socialt skævt.

Vækstdebatten kalder på nogle grundige overvejelser omkring, hvordan der kan skabes en sammenhængende og socialt afbalanceret vækstmodel, der tager udgangspunkt i en nytænkning af de traditionelle mål for vækst og velstand.

En ny og fremtidssikret vækstpolitik kræver enighed om at social lighed er helt afgørende for fremtidig udvikling og der skal rettes fokus på livskvalitet som et pejlemærke for udviklingen af morgendagens løsninger.

Livskvalitet, lighed og tilliden mellem danskerne er fraværende i diskussionen om fremtidens vækst. Det til trods for, at de udgør nogle af kerneværdierne i den danske velfærdsmodel – og at de er afgørende for, at Danmark er et godt land at leve, bo og arbejde i. Livskvalitet, lighed og tillid skal være fundamentet for, hvad Danmark skal leve af i fremtiden. De er en del af fremtidens vækst.

2.1 Bæredygtig vækst baseret på livskvalitet er lig med fremskridt

Ny vækst kræver enighed om præmisserne for, hvilken vækst vi skal satse på i fremtiden. Vækstdebatten har i alt for lang tid haft sit udspring i økonomiske opgørelser af indkomst, privat forbrug og vækst i BNP. FOA vil gøre op med de forsimplede økonomiske mål. Tankegangen er ikke holdbar i en globaliseret verden, hvor bæredygtighed og livskvalitet bliver løftestænger for fremtidens vækst.¹ Tiden er løbet fra den traditionelle økonomiske kassetænkning, der må nuanceres og suppleres med mål, der indfanger reelle fremskridt for alle danskere.

Uden for landets grænser er man bevidst om begrænsningerne i den måde vi som samfund tænker fremskridt på – også på statsligt niveau, hvor der udklækkes alternative idéer om, hvordan morgendagens samfund skal se ud. Arbejdet er allerede i fuld gang i både Tyskland² og Frankrig³.

Og Danmark skal med på vognen.

En ny vækstpolitik skal derfor tage afsæt i, hvad der kommer alle danskere til gode, og den skal opsætte mål for kommende generationer. Der findes ingen enkeltstående indikator, der kan indkapsle kompleksiteten i samfundets fremskridt, men fælles målsætninger er afgørende for, hvordan indsatsen for ny vækst planlægges, implementeres og måles.

---

¹ Se fx Region Hovedstadens Udviklingsplan, http://www.regionh.dk/NR/rdonlyres/887C2B9A-C7F4-4197-9B07-A79D6BB0A3FF/0/080820_RUP_net2.pdf

² Den tyske Bundestag har nedsat den såkaldte Enquete-Kommission under overskriften "Wachstum, Wohlstand, Lebensqualität - Wege zu nachhaltigem Wirtschaften und gesellschaftlichem Fortschritt in der Sozialen Marktwirtschaft"

³ Den franske præsident Nicolas Sarkozy har nedsat den såkaldte Sarkozy-kommission, der har den nobelprisvindende økonom Joseph E. Stiglitz i spidsen. Kommissionens rapport hedder: Report of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress

For FOA er det tvingende nødvendigt at der tages hul på en offentlig diskussion af, hvilket velfærdssamfund vi ønsker og hvilken målestok vi anvender.

FOA foreslår derfor, at der nedsættes en national vækstkommission, der bygger på nye og bredere principper for målingen af fremskridt i Danmark. Vækstkommissionens arbejde skal resultere i konkrete metoder til en fremtidig måling af Danmarks fremskridt, der ikke kun er baseret på forsimplede økonomiske vækstindikatorer.

Kommissionens arbejde skal bidrage med brugbare anvisninger til, hvordan politikere, erhvervsliv og interesseorganisationer – i fællesskab – kan sætte mål for Danmarks fremtid.

Vækstkommissionen skal fokusere på fem forhold:

- Betydningen af fremskridt og livskvalitet i forhold til økonomisk vækst
- Udvikling af helhedsindikatorer for velstand, der inddrager både økonomiske, sociale og økologiske kriterier
- Forholdet mellem vækst, ressourceforbrug og tekniske fremskridt
- Bæredygtig og miljørigtig planlægning med fokus på rammebetingelser for udvikling af resourcebesparende virksomheder
- Fokus på arbejdsmiljø, forbrugeradfærd og livsstil
- Udviklingen af velfærd på verdensmarkedet – kan vores velfærd afsættes andre steder i verden

Grundlæggende handler ny vækst om at skabe vækst, der kommer alle danskere til gode. Og det handler om at sikre tilstrækkelig velstand til at løse de kommende års udfordringer. Men det handler også om livskvalitet, lighed og tillid.

2.2 Livskvalitet som grundlag for fremskridt

Vækst i livskvalitet skal indgå som en dynamisk indikator for, hvordan fremskridt måles. Målingen af livskvalitet skal ikke erstatte betydningen af økonomisk vækst, men livskvalitet skal tænkes ind som et pejlemærke for fremskridt.

Eksistensen af fysiske ressourcer er afgørende for opretholdelsen af en vis levestandard og indkomst og vækst i BNP spiller afgjort en rolle, men målingen udgør ikke en fyldestgørende indikator for sociale fremskridt.

En vækstkommission bør tage stilling til og komme med forslag til, hvilke betingelser ressourcerne skaber for befolkningens fremtidige livskvalitet.

Livskvalitet handler om andet og mere end økonomisk velstand og et fremtidigt vækstbegreb bør tage udgangspunkt i følgende dimensioner for fremskridt i kollektiv livskvalitet⁴:

Fysisk og psykisk sundhed; fysisk velbefindende, psykisk sundhed og tryghed

Kvalitet i arbejdslivet; involvering, arbejdsmiljø, stress, work-life balance, anerkendelse og udfordringer

Mangfoldighed; sikring af kulturel mangfoldighed, sikring af social mangfoldighed og udvikling af internationalt udsyn

Deltagelse og sociale relationer; lige muligheder for demokratisk deltagelse og repræsentation samt fraværet af ensomhed, ydmygelse og skam

---

⁴ Inspireret af Sabina Alkire, The capability approach to the quality of life i Report of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress

Hvis de ovenstående dimensioner bliver fraværende i tilgangen til fremskridt kan konsekvenserne blive alvorlige. Vi bliver fx mindre effektive medarbejdere, der er mere syge, utilfredse og frustrerede og ude af stand til at yde, hvad der er brug for, når vi er på arbejde. Det hæmmer både livskvaliteten og den økonomiske vækst.

Et velfungerende velfærdssamfund skal derfor optimere livskvaliteten for alle borgere i samfundet, men forbedringen af livskvaliteten skal ske ud fra nogle grundige overvejelser.

Øget kollektiv livskvalitet skal være et konkret mål for fremtidens vækstpolitik.

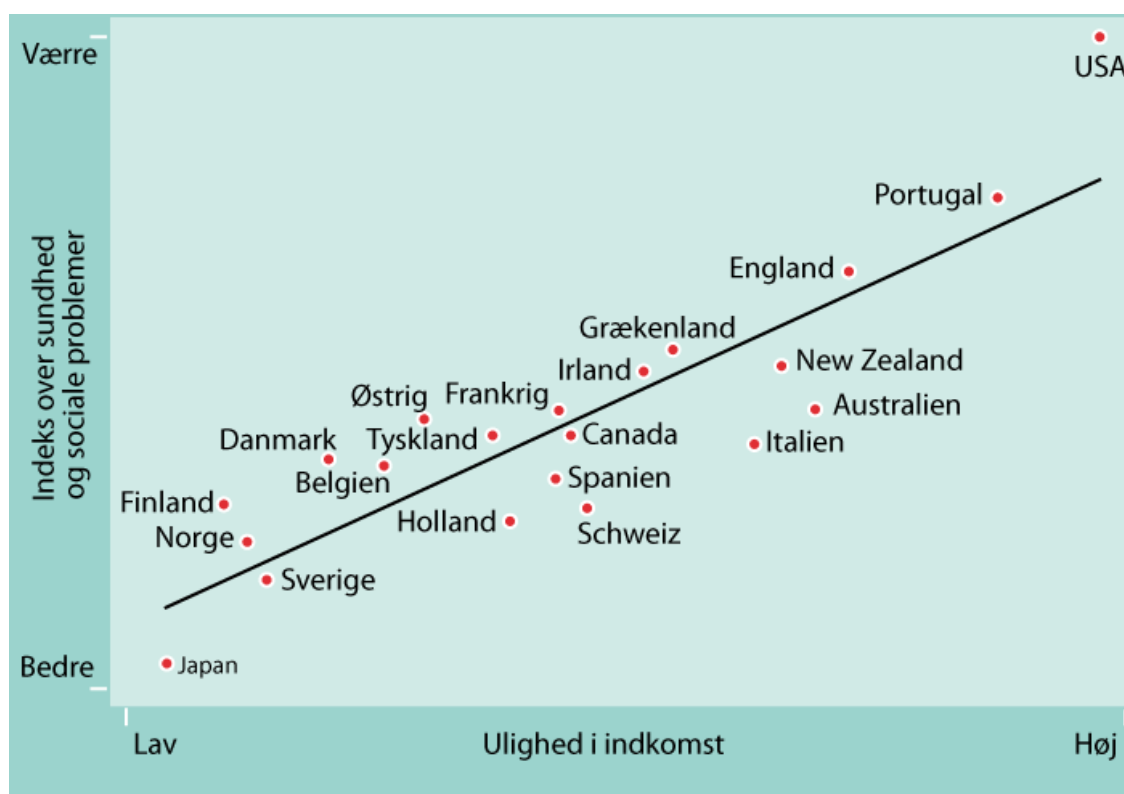
2.3 Lighed skaber fremskridt

Desværre er uligheden i sundhed og velbefindende voksende i disse år. Udviklingen er socialt uholdbar og samtidig begrænsende på vores muligheder for vækst. Det liberale argument om, at ulighed skaber dynamik og vækst holder ikke.

FOA vil den modsatte vej.

Vi har brug for et stærkt velfærdssamfund, hvor alle har lige muligheder for at bidrage til fremskridt og udvikling.

Det er dokumenteret⁵, at der findes en stabil sammenhæng mellem lighed og fremskridt i samfund. Samfund med stor økonomisk lighed har fx færre sociale problemer, bedre muligheder for at bryde social arv, højere uddannelsesniveauer, mindre kriminalitet og en bedre sundhedstilstand. Lighed skal være en selvstændig målsætning og den skal tænkes ind i fremtidens vækst.

Kilde: Richard Wilkinson & Kate Pickett, *The Spirit level*

⁵ Richard Wilkinson & Kate Pickett, *The Spirit Level*

Uligheden i indkomst spiller samtidig en afgørende rolle for samfundets sociale mobilitet. Mobiliteten er højest i lande med høj indkomstlighed. Ulighed begrænser altså mulighederne for social mobilitet – og dermed også grundlaget for udviklingen af den gruppe af mennesker, der skal være med til at skabe morgendagens vækst.

Uligheden kommer fx til udtryk i middellevetiden, der viser, at både uddannelse og indkomst påvirker middellevetiden. Ufaglærte lever i gennemsnit næsten tre år længere i dag end de gjorde i 1987, mens mænd med videregående uddannelse lever mere end 4 år længere end de gjorde i 1987.⁶

FOA mener, at social og økonomisk lighed skal være grundstenene i fremtidens vækstpolitik, der har fokus på livskvalitet.

2.4 Fra kontrol til tillidsfuld velfærdsledelse

I dag er den offentlige sektor underlagt en styringstænkning, hvor mål, kontrakter og dokumentation hæmmer både kvalitet og produktivitet i den offentlige opgavevaretagelse.

Tiltagene bygger på en grundlæggende mistillid til ledere og medarbejderes faglige skøn og professionelle dømmekraft og vurderinger.

Det har medført, at der bruges mange ressourcer på at udvikle systemer, måle og beregne velfærd. Der bruges ressourcer på at skabe et marked, som der efterfølgende skal bruges mange ressourcer på at kontrollere.

De ressourcer der bruges på at udvikle systemer, måle, beregne og kontrollere kunne bruges bedre og mere effektivt.

Der er behov for en ny måde at tænke ledelse på som netop har fokus på de menneskelige ressourcer, tillid og anerkendelse.

Der er brug for et nyt sprog for ledelse, hvor horisonten for, hvad vi overhovedet forestiller os kan være løsning og svar, problemer og udfordringer er en anden end i dag.

For at få den offentlige sektor som vi ønsker – der både leverer ydelser af høj kvalitet, skaber livskvalitet for både medarbejdere og borgere og som formår at spille sammen med den private sektor i arbejdet med hele tiden at udvikle de bedst mulige løsninger inden for de givne rammer - så er det nødvendigt at rette fokus på ledelsen af den.

Ny vækst skal derfor være funderet i velfærdsledelse.

Der er behov for at frigøre de menneskelige ressourcer som eksisterer i den offentlige sektor og motivere medarbejdere til at levere kvalitet frem for et ensidigt fokus på udgifter og dokumentation. Der skal være fokus på tillid og livskvalitet – både for den enkelte medarbejder og for borgerne. Nøglen er at give ledere og medarbejdere handlerum til deres arbejde og en tro på at de både kan og vil træffe ansvarsfulde beslutninger.

Det er veldokumenteret⁷, at tillid mellem mennesker er afgørende for produktivitet, kvalitet og innovativ adfærd – både i virksomheder og i samfundet. Vækst og tillid hænger uløseligt sammen. De er hinandens forudsætninger, og tilliden er størst i et

---

⁶ AE, Stigende social ulighed, 2011

⁷ Virksomhedens sociale kapital – hvidbog, Tage Søndergård Kristensen m.fl., 2008

velfærdssamfund, hvor der ikke er penge mellem de der har brug for hjælp og de, der hjælper. Det skal fortsat være én af grundpillerne i det danske velfærdssamfund.

Tillid virker befordrende for sammenhængskraften og de sociale relationer i organisationer, men det er ikke "kun" et spørgsmål om lederes og medarbejderes almindelige trivsel. Tillid handler først og fremmest om at skabe værdi - velfærd, som er grundlaget og forudsætningen for vækst.

For FOA er det afgørende, at fremtidens vækst bygger på langt større tillid til de offentligt ansatte. Der skal være mere tillid til fagligheden hos de offentligt ansatte. Væk med kontrol og administrative byrder, der hæmmer medarbejdernes lyst at arbejde og udvikle sig.

Øget tillid skal tænkes ind i alle hjørner af samfundet. Både mellem dem der leverer ydelser og dem der modtager ydelser, mellem medarbejderne i den offentlige sektor og mellem medarbejdere og ledelse. Tillid skaber muligheder for fri udfoldelse, der er grundlaget for fremtidens vækst.

Tillid skal være det nøgleord i en fremtidig vækstpolitik, der sikrer kvalitet, jobtilfredshed, øget produktivitet og innovativ adfærd.

På det konkrete plan skal erfaringerne fra Videncenter for Velfærdsledelse udmønte sig i konkrete politiske tiltag.

Erfaringer fra Videncenter for Velfærdsledelse skal videreføres og integreres i et nyt Center for Velfærdsinnovation, der bør have til hovedformål at sætte fokus på organiseringen af nye velfærdsteknologiske løsninger. Også i et eksportperspektiv.

2.5 Dynamisk offentlig sektor er forudsætningen for fremtidens vækst

VK-regeringen har en klar filosofi om, at pengene har det bedst i borgernes lommer. Det afslører de mange skattelettelser, der siden 2001 er kommet de rigeste i samfundet til gavn og har øget uligheden

Skattelettelserne beløb sig i 2010 til mere end 50 milliarder kroner om året. Det er mere end ældreplejen koster om året, og også mere end kommunerne bruger på folkeskolen om året.⁸

Men skattelettelserne har ikke bidraget til samfundets generelle udvikling. I stedet har de udhulet dansk økonomi og skabt udsigter til offentligt underskud så langt øjet rækker. Uden skattelettelserne ville den offentlige strukturelle saldo være i balance i 2020.⁹

Konsekvensen er i stedet, at regeringen fra 2010 indførte nulvækst i de offentlige budgetter. Nulvæksten rammer de offentlige serviceområder hårdt og har blot været med til at øge arbejdsløsheden.

Desværre er der opstået den misforståelse, at velfærdsamfundet og især den offentlige sektor ansues som en økonomisk byrde for samfundet. Det forholder sig lige omvendt.

Offentlige investeringer skaber flest job

Havde regeringen valgt at investere de penge den har brugt på skattelettelser hvert år i offentlige investeringer, så kunne det have generet mellem 50.000-75.000 jobs alene i 2010, eller 100.000 rene offentlige jobs. Skattelettelserne giver i stedet omkring 10.000 jobs.

Kilde: FOAs beregning på baggrund af AE's modelberegninger

⁸ Folkeskolen koster 46,9 mia. kr. i 2011. Ældreområdet koster 36,4 mia. kr. KLs budgetoversigt 2011.

⁹ AE, Balance op de offentlige finanser i 2020 uden VK's skattelettelser, april 2011

I virkeligheden forudsætter den private og den offentlige sektor hinanden. Den skandinaviske velfærdsmodel klarer sig fint i konkurrencen med andre modeller.

Økonomisk vækst afhænger også af en konkurrencedygtig og succesfuld privat sektor. Det kræver, at erhvervslivet har gode rammebetingelser, men det kræver i lige så høj grad et velfungerende velfærdssamfund baseret på en skattefinansieret offentlig sektor. En stærk offentlig sektor kan bane vejen for et konkurrencedygtigt samfund, der giver mulighed for vækst og fremskridt.

Uden en dynamisk offentlig sektor tegner der sig et meget dystert billede af den velfærd, der er en af grundpillerne i det danske samfund. Uden en velfungerende offentlig sektor ville børn ikke kunne blive passet eller gå i skole, mens deres forældre gik på arbejde. En velfungerende og fleksibel offentlig sektor er forudsætningen for, at arbejdsmarkedet fungerer. Og dermed for fremtidige vækstmuligheder.

Uden en velfungerende offentlig sektor ville vi ikke kunne tilbyde lige adgang til værdig omsorg for syge og ældre. Den offentlige sektor er altså forudsætningen for lighed og livskvalitet.

Derfor er det en alt for kortsigtet strategi at spare på de offentlige udgifter. Nulvæksten i det offentlige skal stoppes med det samme.

Investeringer i det offentlige kommer mange gange igen og pengene er godt placeret i offentlige investeringer.

Igennem 8 år har der været vækst i den offentlige produktivitet i 6 af årene. I de private tjenesteerhverv har der også været vækst i 6 ud af 8 år. Den gennemsnitlige vækst har oven i købet været en smule højere i det offentlige i forhold til det private.¹⁰

Myten om, at den offentlig sektor er træg og ineffektiv kan altså punkteres. Og vi kan roligt satse på øgede offentlige investeringer. Alt andet vil være en dårlig investering.

Derfor bør skattelettelserne trækkes tilbage og i stedet anvendes til en kick-start af den offentlige sektor.

Det er nu, vi har brug for at sætte gang i hjulene og det er nu vi skal sætte tryk på de investeringer, der rækker ind i fremtiden. Derfor skal vi fremrykke de investeringer, det offentlige i forvejen har tænkt sig at gennemføre.

Helt konkret bør de allerede planlagte offentlige investeringer fremrykkes med f.eks. 10 mia. kr. Det vil sikre omkring 10.000 jobs. Det kan være i form af en offentlig renoveringspulje med krav om energiforbedringer og praktikpladser til gavn for beskæftigelsen og klimaet.

Investeringer i udviklingen af en dynamisk offentlig sektor skal være grundlaget for ny vækst.

---

¹⁰ "Høj produktivitet i den offentlige sektor", FOA 2011

2.6 Konkurrencen mellem offentlig og privat skal være frivillig og fair

Der er gennem de seneste år sket en markedsførelse af stort set alle tænkelige serviceydelser med det formål at få flere private ind på de offentlige områder. Udviklingen har været styret fra Christiansborg og den har kun været i en retning: Fra offentlig til privat.

Tankegangen om, at der findes et marked for alle offentlige ydelser er blevet en klods om benet på udviklingen af den offentlige sektor.

Den eksisterende styringstænkning og markedsførelse medfører unødige administrationsbyrder, der strider mod al fornuft.

Regeringen har forsøgt at skabe kunstige markeder, som kun har haft til formål, at der kommer flere private aktører ind på de offentlige områder.

FOA ønsker et opgør med den gængse opfattelse om, at konkurrenceudsættelse af serviceydelser per automatik er en fordel, når det rent faktisk ikke er det.

Der bør ikke længere være et mål om, at en vis procentdel af den offentlige sektor skal konkurrenceudsættes. Det skal være op til kommunen selv at beslutte, hvordan opgaven skal løses.

Hvis det besluttet at sende en opgave i udbud, skal kommunen igennem reelle kontrolbud teste om det er mere fordelagtigt at lade egne medarbejdere og organisation udføre opgaven end at lade private ukritisk komme til.

Det er ikke rimeligt at konkurrere på løn, arbejdsvilkår og faglighed. Uanset om det er offentlig eller privat, så skal der være fokus på kerneopgaverne, medarbejdere og borgere.

Hvis der både er private og offentlige leverandører til at løse opgaver, som for eksempel hjemmeplejen, så skal det være på lige vilkår. Det vil sige, at de offentlige leverandører for eksempel også skal have mulighed for at tilbyde tilkøbsydelser, hvis de private har den mulighed.

Ny metode viser høj offentlig produktivitet

En ny metode (output-metoden) viser højere vækst i den offentlige produktion i perioden mellem 2000 og 2008, end når væksten beregnes efter den nuværende metode i nationalregnskabet (input-metoden).

Produktivitetsvæksten i det offentlige var i perioden i gennemsnit højere end i sammenlignelige private erhverv.

Den nye metode måler mere direkte væksten i mængden af offentlig produktion og gør det også muligt at belyse produktivitsændringer i det offentlige.

Kilde: Danmarks Statistik, Offentlig produktion og produktivitet, februar 2011. Og FOAs egne beregninger.

3. FOAs forslag til fremskridt og vækst

3.1 Flere hænder på det fleksible arbejdsmarked

Udfordringer

Fremskrivninger af arbejdsmarkedet viser, at hvis man bare kigger 10 år frem i tiden, så vil vi mangle mange hænder på arbejdsmarkedet. Vel og mærke uddannede hænder.

På FOAs områder i kommunerne er en tredjedel af de ansatte over 50 år. En stor del af dem vil gå af de næste ti års tid. Knap så mange er på vej ind i den anden ende. Vi skal fortsat kunne rekruttere ansatte til den offentlige sektor.

I Danmark er vi ikke særlig gode til at få indvandrere fra ikke-vestlige lande ind på arbejdsmarkedet. Vi er meget dårligere end andre EU-lande. Samfundet ville blive meget rigere ved at få flere indvandrere i arbejde. Det ville både gavne de indvandrere, der ikke har et job og samfundsøkonomien som helhed.

Arbejdsmarkedet er ikke fleksibelt nok og matcher ikke de nuværende og fremtidige behov for beskæftigelse. F.eks. er der behov for, at man som ansat i langt højere grad selv at kan bestemme over sin arbejdstid både på kort og lang sigt, og der er behov for at gøre det meget mere attraktivt for de ældre medarbejdere at blive længere på arbejdsmarkedet.

FOA mener

Sikringen af et tilstrækkeligt arbejdsudbud i fremtiden kræver nytænkning. Det gælder både om at udnytte de nuværende menneskelige ressourcer efter bedste evne, og at tiltrække kvalificeret arbejdskraft til de offentlige velfærdsområder.

Det kræver hverken reformer af dagpenge, efterløn eller førtidspension. Men det kræver et fleksibelt arbejdsmarked, der giver mulighed for den enkelte for at tilpasse sit arbejdsliv til den livssituation man er i.

Personer i forskellige livssituationer har forskellige ønsker til arbejdslivet og muligheder for at bidrage. Det skal arbejdstiden afspejle i langt højere grad end den gør i dag. I perioder af sit liv kan man arbejde mere. I andre perioder kan man have behov for at arbejde mindre.

Det skal være muligt at trappe sit arbejdsliv langsommere ned end man kan i dag.

Dokumentation

På FOAs social- og sundhedsområde arbejder lige nu omkring 120.000 personer. Omkring en tredjedel vil gå af på grund af alder om ti år. Dertil kommer, at der kommer flere ældre, som får behov for pleje. Det betyder, at der samlet set er behov for at hente 67.000 personer ind på området de næste 10 års tid. De uddannelsespladser der er i øjeblikket kan ikke helt fylde hullet op.¹¹

Jo bedre arbejdsmarkedet er til at indrette sig efter den enkelte medarbejders livssituation, jo flere hænder er der at trække på. Samtidig kan en smartere

---

¹¹ Behov for nyt personale på FOAs områder frem til 2019, marts 2010. Vi regner med, at der vil blive uddannet 58.000. Der vil altså ikke blive uddannet nok til at holde trit med afgang fra personalegruppen og den stigende ældrebefolkning.

tilpasning af jobbene til medarbejdernes behov sikre motivation og trivsel, som igen medfører højere produktivitet og mere mening i arbejdslivet.¹²

Sygefraværet for ansatte med ringe balance mellem arbejde og fritid er 3 gange højere end ansatte med meget god balance.¹³

13 procent af FOAs medlemmer på deltid vil gerne arbejde flere timer.¹⁴ Det skal være muligt. I perioder af ens liv kan man have behov for at tjene mere. I andre perioder kan det være nødvendigt at arbejde mindre. Det skal være nemmere at få arbejdslivet og hjemmelivet til at hænge sammen. En del medlemmer peger også på, at mere fleksible arbejdstider kunne få dem til at arbejde mere.

Det vil give flere hænder, hvis ældre medarbejdere vælger at blive længere tid på arbejdsmarkedet. Halvdelen af FOAs efterlønnere siger, at arbejdspladsen godt kunne have fået dem til at blive længere med forskellige initiativer. 16 % af FOAs efterlønnere siger f.eks., at de såmænd ville have overvejet at blive længere, hvis arbejdsgiveren blot havde spurgt dem, og dermed givet udtryk for, at de blev værdsat.

Et centralt element for at øge udbuddet af arbejdstimer er, at integrationen styrkes markant. FOA har en relativ stor andel medlemmer med anden etnisk baggrund end dansk, hvilket kan danne udgangspunkt for en yderligere styrkelse af integrationen og dermed flere arbejdstimer.

Efter i flere år at have haltet efter det private har kommunerne nu en lige så stor andel indvandrere med ikke-vestlig baggrund ansat som i den private sektor (omtrent 5 procent).¹⁵

Danmark lå i 2010 som nr. 23 ud af 28 europæiske lande med hensyn til at integrere indvandrere fra ikke-EU lande på arbejdsmarkedet. Hvis indvandrere og efterkommere fik samme beskæftigelsesfrekvens som danskere, ville de kunne bidrage til samfundskagen med 16 milliarder kroner i 2020. Det viser beregninger fra AE-rådet.¹⁶

Virksomheder med udenlandske højtuddannede ansatte er de virksomheder, der har klaret sig bedst i de seneste år. De er mere produktive og deres lønudviklinger er større end på tilsvarende virksomheder uden eller med kun få udenlandske højtuddannede.¹⁷

Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere er karakteriseret ved meget høj job- og uddannelsesmotivation og en markant social mobilitet.¹⁸

Virksomhedernes tilfredshed med de ikke-vestlige medarbejdere har i alle årene fra 2005 og frem til i dag været høj og meget stabil, ofte på den anden side af 80 procent.¹⁹

Mangfoldighed giver vækst

ISS har gennemført en undersøgelse, som viser, at mangfoldige teams i ISS har 3,7 procentpoint højere indtjening end ikke-mangfoldige teams. Indtjeningen er højere i teams, der er sammensat af medarbejdere med forskellig kulturel baggrund, alder og køn.

¹² Livsfaser – arbejdslivet i et nyt perspektiv, Finansforbundet

¹³ Christiansen 2006 for FTF

¹⁴ 11. nov. 2009. "Det siger FOAs afdelinger og medlemmer om arbejdstid", og "Det siger medlemmer af FOA om arbejdstid" (nov. 2010) FOA

¹⁵ Momentum, 21. sep. 2010. Ifølge Danmarks Statistik er der godt 11 procent indvandrere og efterkommere i Danmark fra 18 til 65 år. 7,4 % er fra ikke-vestlige lande (statisikbanken.dk jan. 2011). Blandt FOAs medlemmer er 7,8 % indvandrere/efterkommere. 5,7 procent er fra ikke-vestlige lande.

¹⁶ 15. marts 2011, AE-rådet. "Danmarks integration i bund i EU – økonomisk potentiale er stort"

¹⁷ Rockwoolfondens forskningsenhed

¹⁸ Kilde Rockwoolfondens forskningsenhed + Henrik Lassen, Den anden virkelighed, 2009

FOA foreslår*Arbejdstidsreform*

Der bør gennemføres en arbejdstidsreform, som giver medarbejderne langt større indflydelse på arbejdstiden, komme- og gåtider og større fleksibilitet for den enkelte. Samtidig skal der indføres en reel ret til fuld tid, og arbejdsgiverne skal forpligtes til i højere grad at slå flere stillinger op på fuld tid.

Tilbagetrækningsreform

Der bør gennemføres en tilbagetrækningsreform, som blandt andet indeholder seniorjobs med mindre arbejdsbelastning og uden tab af pensionsrettigheder. Det skal være muligt at trække sig tilbage på en mere fleksibel måde end i dag. Og så skal der indføres mange flere seniorordninger.

Ledelses- og indflydelsesreform

Der skal være meget større plads til de ansattes faglige skøn og mere tillid. De ansatte skal have langt større mulighed for selv at tilrettelægge arbejdet og drøfte det med borgerne, så det kun er de overordnede mål, der lægger rammerne for arbejdet. Der bør indføres en årlig kontrol- og dokumentationsdrøftelse i MED-udvalgene under overskriften "forsvar eller fjern". Er der nogle unødvendige procedurer, så skal de kunne fjernes, hvis de ikke kan forsvares.

Flere indvandrere på arbejdsmarkedet og ind i den offentlige sektor

Den offentlige sektor bør afspejle samfundet og bør derfor have lige så stor en andel indvandrere, som der er i samfundet. Vi skal gradvist have flere og flere indvandrere i arbejde. Der bør sættes et mål op for flere indvandrere på arbejdsmarkedet hvert år. Man kunne have et mål om, at om 10 år er 10 procent af de ansatte i den offentlige sektor indvandrere eller efterkommere.

Der bør desuden være krav om, at man i højere grad i det offentlige i det hele taget arbejder i mangfoldige teams, da meget tyder på, at det giver højere produktivitet og medarbejdertilfredshed.

3.2 Uddannelse giver vækst**Udfordring**

Danmark skal konkurrere på viden, kvalitet og udvikling. Fremtidens arbejdsmarked får brug for flere med en kompetencegivende uddannelse.

For at vi kan klare os i den internationale konkurrence, er det nødvendigt med fokus på uddannelse og livslang læring.

Dem uden uddannelse er også dem med dårligst helbred, lille livsindkomst og dem der sækker bagud på arbejdsmarkedet. Det skaber ulighed i samfundet, når alt for mange ikke har en uddannelse. Der er risiko for, at vi taber en stor gruppe, uden muligheder og med ringere livskvalitet, på gulvet. Det vil skabe et ustabil og på mange måder et fattigere samfund.

Der er i øjeblikket en stor gruppe mennesker som ikke har udsigt til at få eller få færdiggjort deres uddannelse, blandt andet fordi der er mangel på praktikpladser.

Trods mange fine målsætninger har regeringen igennem flere år forsømt at højne uddannelsesniveaue. Der er altså meget der skal løftes de kommende år.

Regeringens genopretningsplan og udmøntningen af den, har nedprioriteret deltagelse i efter- og videreuddannelse. Det er blandt andet gjort ved reduktion i godtgørelsesbeløbet og reduktion i den periode, hvor det er muligt at få godtgørelse.

FOA mener

Uddannelse bidrager til livskvalitet for den enkelte, ligesom det bidrager til vækst og velstand i samfundet.

For den enkelte giver uddannelse gode forudsætninger for at klare sig på arbejdsmarkedet. Uddannelse giver livskvalitet i form af identitet og tilhørsforhold, samtidig med at det kan give adgang til livslang læring. For samfundet giver al uddannelse store gevinster i form af vækst og velstand - lige fra uddannelse på erhvervsfagligt niveau til uddannelse på videregående niveau.

Når man har afsluttet sin uddannelse og får job, skal der reelt være mulighed for og ret til at bruge sine kompetencer. Der skal være et stort spillerum for den enkelte medarbejder. Det vil give vækst og plads til udvikling i hverdagen.

At sikre folk uddannelse kræver, at det skal være nemmere at få øje på uddannelses tilbuddene, adgangen skal være let, der skal være garanti for praktikplads, og det skal være nemmere for dem, der ønsker at vælge om.

Væsentlige aspekter som får folk til at tage grunduddannelse såvel som efteruddannelser er, at der under uddannelsesforløbet er et ordentligt forsørgelsesgrundlag og at der eksisterer ordentlige økonomiske vilkår. Ellers kan det blive vanskeligt, at løfte arbejdsstyrken til faglært niveau og at give arbejdsstyrken reelle tilbud om kompetenceudvikling. Indsatsen for at øge uddannelsesniveaue er flerstrengt og der skal fokus på:

- Alle unge skal sikres en erhvervskompetencegivende uddannelse
- Voksne ufaglærte skal kunne blive faglærte
- Vilkår for deltagelse i efter- og videreuddannelse skal forbedres
- Livslang læring er et must

Dokumentation

Hver gang vi som samfund lægger en krone til uddannelse, så kommer den flere gange igen.

Ifølge udregninger foretaget af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd stiger det gennemsnitlige antal år i fuldtidsbeskæftigelse ved, at man tager en uddannelse efter folkeskolen. Faglærte er 6 år længere på arbejdsmarkedet end ufaglærte. Derfor er det helt centralt at øge den uddannede del af befolkningen i en fremtid med mangel på arbejdskraft.

Rent økonomisk kan det også betale sig for den enkelte. Erhvervsuddannede tjener over et helt liv i gennemsnit næsten 2½ mio. kr. mere hjem til samfundet end ufaglærte, når omkostninger til uddannelse er trukket fra. Se tabellen neden for.

Bidrag til de offentlige finanser - fordelt på uddannelsesniveau

Mio.kr.	Skat	Overførsler	Uddannelses- omkostninger	I alt	
Ufaglærte		4,2	4,1	-	0,1
Faglærte		5,2	3,0	0,3	2,5

Kilde: Arbejderbevægelses Erhvervsråd: Økonomiske Tendenser 2009: Uddannelse er nøglen til fremtidens velfærd. 18-80-årige ²⁰

Mange unge forhindres i at få en grunduddannelse blandt andet på grund af praktikpladsmangel.

En femtedel af en ungdomsårgang, får ikke en kompetencegivende uddannelse. Vi er ved at tabe en ungdomsgeneration på gulvet. Hvis vi ikke sikrer, at unge får en uddannelse, er der risiko for, at vandene deles, mellem de unge der får en uddannelse, og dem der ikke gør. Det kan således blive en medskabende faktor til ulighed i samfundet.

Uddannelse motiverer også til mere uddannelse.

Mangel på uddannet personale

Om ti år vil der være et stort overskud af ufaglært arbejdskraft på langt over 100.000 (AE), som der reelt ikke bliver brug for. Derudover vil der komme til at mangle 150.000 personer med en uddannelse. Samfundet vil gå glip af en gevinst på mindst 19 mia. kr. om året, hvis denne opkvalificering af uddannede personer ikke sker.

På FOAs overenskomstområder arbejder en meget stor del af de ansatte uden en kompetencegivende uddannelse. Hvis de alene blev uddannet ville det give samfundet en gevinst på 3 mia. kr. om året.

En undersøgelse foretaget af bl.a. Teknologisk Institut viser, at når personer med læse-, skrive- og regnevanskeligheder får styrket disse kompetencer, så øger det lysten til og muligheden for at gennemføre en AMU-uddannelse.

MUS-samtaler bruges alt for lidt. Det er beskæmmende at under halvdelen af FOAs medlemmer ikke får den årlige MUS-samtale. MUS-samtalerne er vigtige, da de er grundlaget for aftaler om efteruddannelse.

FOA foreslår

Alle unge skal sikres en erhvervskompetencegivende uddannelse

Der skal oprettes det nødvendige antal praktikpladser og en tilstrækkelig dimensionering på erhvervsuddannelserne til de offentlige velfærdsområder.

Voksne ufaglærte skal kunne blive faglærte

Voksne ufaglærte skal kunne uddannes til faglært niveau med hensynstagen til deres aktuelle kompetencer.

²⁰ Gevinsten for samfundet ved at gå fra ufaglært til faglært med erhvervsuddannelse er af AErådet opgjort til 1,5 mio. kr. over et arbejdsliv, svarende til 43.000 kr. om året. AE 8. juli 2010, s. 5. Der er anslået 50.000-100.000 uden kompetencegivende uddannelse på FOAs områder ud af de over 200.000 der arbejder på områderne. Det svarer til en gevinst på cirka 3 mia. kr. om året (75.000 * 43.000 kr.)

Adgangen til voksenelevløn for elever over 25 år skal lettes ved at kravet om et års relevant beskæftigelse fjernes.

Alle skal kunne efter- og videreuddanne sig

MUS-samtaler skal afholdes årligt og de skal danne rammen om skriftlige aftaler om kompetenceudvikling. En kompetenceudviklingsplan skal mindst indeholde en uddannelsesaktivitet årligt. Det kan overvejes, om der skal strammes op, hvis afvikling af MUS-samtaler ikke overholdes. Lederne skal kende til de efter- og videreuddannelses tilbud, der er for deres ansatte.

Vilkårene for deltagelse i efter- og videreuddannelse skal forbedres

VEU-godtgørelsessatserne skal bringes tilbage til det tidligere niveau – svarende til højeste dagpengesats og støtteperioden for SVU til videregående voksen-, efteruddannelse skal forlænges fra de nu reducerede 40 uger til minimum 52 uger og for almen voksenuddannelse sættes tiden op til minimum 80 uger.

3.3 Medarbejderne er med til at skabe velfærdsinnovation

Udfordring

I en nær fremtid vil andelen af ældre fylde betydeligt mere end de gør i dag. Samtidig bliver der færre hænder og skatte kroner til at sikre velfærden. Billedet af den manglende arbejdskraft kommer til at gøre sig gældende indenfor alle de offentlige områder, der er karakteriseret ved at tilbyde velfærdsydelser. Udfordringer som vil kunne have den konsekvens, at der slækkes på kvaliteten af velfærdsydelserne, hvis ikke vi har en klar vækstpolitik der tænker vækst i den offentlige sektor og ser sammenhænge mellem det offentlige og det private, frem for at se disse som konkurrerende parter.

Medarbejderne i den offentlige sektor skal være med til at udvikle nye arbejdsgange og smartere teknologiske løsninger. For det er helt afgørende, at løsningerne til fremtidens velfærdsydelser bliver holdbare og kan anvendes af medarbejderne. De fleste og bedste ideer til løsninger af hverdagens problemer kommer bedst fra dem, der har dem tæt inde på kroppen – altså medarbejderne. Det bør ske i et tættere samarbejde med producenterne.

FOA mener

Der skal satses på en stærk offentlig sektor, der kan imødekomme udfordringerne, ligesom der er behov for at tænke i muligheder for at eksportere Danmarks løsninger og viden på sundhedsområdet.

Velfærdsinnovation kan give et løft i kvaliteten af den offentlige velfærdsservice og blive et voksende eksportområde.

Efterspørgslen på nye velfærdsteknologier forventes at stige verden over. Danmark skal være et foregangsland når det kommer til udviklingen af velfærdsteknologi. Men teknologien alene gør det ikke. Danmark skal også være først fremme, når det kommer til en effektiv organisering og ledelse af den nye teknologi såvel som i selve leveringen af velfærdsydelserne.

Der er behov for at tænke velfærdsinnovation bredt, hvilket også omfatter al den innovation, der ikke er teknologisk. Det åbner et marked for offentlige og private, der gennem innovation – både teknologisk, organisatorisk og processuelt – kan

bidrage til at skabe løsninger der øger kvaliteten, effektiviserer de offentlige udgifter og forbedrer livskvaliteten.

Der skal satses på velfærden og kvaliteten i leveringen af velfærdsydelser i stedet for at indføre stramme besparelser i den offentlige sektor, som udelukkende hæmmer et stort vækstpotentiale. Der skal satses på velfærdsinnovation i nytænkningen og indførelsen af nye borgernære velfærdsløsninger, som velfærdsteknologier, der skaber forbedrede arbejdsgange, effektiv opgaveløsning og udvikling af eksempelvis ny teknologi- der understøtter medarbejderens arbejde i dagligdagen, skaber attraktive arbejdspladser, og sikrer et godt arbejdsmiljø. Tillige med, at det skaber indflydelse på egne muligheder, tryghed og livskvalitet for brugerne.

Alt for meget velfærdsteknologi står uvirksomt på hylden, fordi det er produceret uden at inddrage brugerne og medarbejderne. Teknologi og anvendelse i praksis skal tænkes sammen, og nøglen er den viden som brugerne og medarbejderne har.

Ved at se den offentlige og private sektor som sammenhængende vækstpotentiale, kan den viden og de erfaringer som Danmark har med en velfærdsinnovativ tilgang, effektivisering og organisering af velfærdsydelser og leverancen af dem, tænkes ind i forhold til eksport.

Danmark har en helt unik velfærdsmodel med helt unikke velfærdsydelser, som bør kunne sælges internationalt, hvis de udvikles og sættes i de rette rammer.

Dokumentation

Det offentlige velfærdssamfund er kendetegnet ved at have veluddannet og kvalificeret arbejdskraft, der har en stor viden om leveringen af velfærdsydelser og stor lyst til at opleve indflydelse på eget arbejde og ejerskab gennem at deltage i innovation på arbejdspladsen. En viden der er unik for den private sektor, når der for eksempel skal udvikles nye velfærdsteknologier. Det er nødvendigt, at den private sektor der producerer velfærdsteknologier og den offentlige sektor, der anvender og kender behovet for velfærdsteknologier, har et gensidigt samarbejde.

2 ud af 3 virksomheder ser muligheder i et øget samarbejde med det offentlige om innovation.

Men kun 2 procent af virksomhederne samarbejder reelt med det offentlige om innovation (når man ikke tæller forskningsinstitutioner og universiteter med).²¹

Danmark står ikke alene med udfordringerne. Der er en stigende international efterspørgsel efter velfærdsteknologiske løsninger, der skal afhjælpe den snarlige mangel på hænder. Danmark er en vigtig spiller på markedet. I 2007 udgjorde

Uddannelsessamarbejde om velfærdseksport

Tre uddannelsesinstitutioner i Region Syddanmark er gået sammen om et uddannelsesforløb, hvor pædagog- og it-studerende fra hele verden udvikler produkter, som kan bruges i det pædagogiske arbejde. Det gælder f.eks. velfærdsteknologiske løsninger til gavn for børn med motorisk nedsat funktionsevne. Uddannelsen følges af virksomheder, der løbende vurderer, hvilke løsninger der kan gøres til salgbare produkter og dermed åbne nye markeder. Uddannelsen startede op i februar under navnet BISI "Building Interfaces for Social Inclusion".

Kilde: www.bisi.dk

²¹ Danmarks Vækstråd: Velfærdsteknologi- på vej til en ny vækst (november 2009)

eksporten af velfærdsteknologiske løsninger cirka 12 % (68 mia.kr.) af den samlede danske vareeksport²².

Eksporten af velfærdsløsninger er stigende, men erfaringer fra danske virksomheder, der eksporterer velfærdsløsninger viser samtidig, at de oplever en række eksportbarrierer, det gælder især for små og mellemstore virksomheder. Der er altså et uudnyttet potentiale, som kalder på opmærksomhed. Manglende viden om eksportmarkederne er et af de områder, hvor virksomhederne har behov for støtte og rådgivning, ligesom flere virksomheder mangler generel viden om mulighederne for eksport²³.

Velfærdsteknologien skal være "bæredygtig", det vil sige, at løsningerne skal spille sammen med medarbejdernes faglighed og arbejdsmiljø samt hjælpe borgeren til en styrket livskvalitet og følelse af frisættelse.

For at vi kan definere velfærdsteknologi som bæredygtig velfærdsteknologi, er det en forudsætning at de færdigt udviklede velfærdsteknologiske produkter er tilpasset til borgerens og medarbejdernes behov. Det handler om at teknologien er implementeret på en måde der opleves meningsfuld for bruger og medarbejder, er etisk forsvarlig og understøtter medarbejderens faglighed og arbejdsmiljø, samtidig med at det styrker borgerens livskvalitet. En velfærdsteknologi der er udviklet uden disse dimensioner, vil ikke kunne defineres som bæredygtig, og vil oftest ikke være anvendelig i praksis.

Det danske Center for Pervasive Healthcare (Århus Universitet og Alexandra Institutet) har et samarbejde med et kinesisk IT firma omkring brugen af brugerdreven innovation. Kineserne vil gerne lære mere om, hvordan de udfordrer og udvikler deres produkter ved at involvere brugere. Samarbejdet har også potentiale for Danmark, idet centret og danske virksomheder får et indblik i det kinesiske sundhedssystem og viden om patienters krav til sundhedsteknologi. Denne viden er vigtig for producenter på det danske marked, der kan finde inspiration til nye forretningsområder.²⁴

Idéklinikken

Idéklinikken på Aalborg sygehus arbejder ud fra medarbejderens ideer omkring opfindelser eller løsninger på problemstillinger. Idéklinikken kobler en eventuel samarbejdspartner på. Det betyder at virksomhederne har en direkte indgang til sundhedssektoren, og er sikret udvikling af produkt i samarbejde med medarbejdere og bruges viden. Alle medarbejderes gode ideer og forslag er velkomne og undersøges for, om der er mulighed for at iværksætte konkrete løsninger.

FOA foreslår

Det er helt afgørende, at medarbejderens erfaringer og borgernes behov inddrages i udviklingen af ny velfærdsteknologi.

Ny velfærdsteknologi skal i højere grad kunne udvikles i det offentlige. Det skal også kunne udvikles igennem et ligeværdigt samarbejde mellem private virksomheder og offentlige arbejdspladser.

Medarbejderens muligheder for at deltage i innovation skal styrkes. Det skal være en helt naturlig del af medarbejdernes arbejdsdag, at deres ideer og erfaringer

²² Danmarks Vækstråd; Velfærdsteknologi. På vej til ny vækst (november 2009)

²³ Analyse af barrierer for dansk eksport af velfærdsløsninger, Erhvervs og Byggestyrelsen 2010.

²⁴ Kilde: www.alexandra.dk

gøres til genstand for velfærdsinnovation. På arbejdspladserne kan MED-strukturen anvendes som innovationsafsæt, eller medarbejdere, som har en særlig interesse for innovation og udvikling kan få en særlig rolle med at opsamle gode ideer og erfaringer fra kollegerne..

En national innovationsbank skal hjælpe private virksomheder og offentlige arbejdspladser med at finde hinanden i et samarbejde omkring udvikling af velfærdsteknologier. En del af banken kan indeholde erfaringer fra allerede gennemførte eller iværksatte projekter og erfaringer. Det offentlige kan "sælge" deres ideer og viden. Private kan byde ind med de tekniske løsninger. Og de bæredygtige teknologier sælges til eksport.

Der bør etableres idéklinikker på større arbejdspladser som på Ålborg sygehus.

Der skal satses på udvikling og eksport af dansk bæredygtig velfærdsteknologi. På baggrund af, at den offentlige sektor samarbejder med den private sektor om udviklingen af velfærdsteknologier, er produkterne allerede testet i en kontekst²⁵. Dermed er produkterne vurderet både i forhold til brugervenlighed, etik og faglighed. Behovet for uddannelse eller kompetenceudvikling kan ligeledes beskrives som anbefaling for implementeringen.

3.4 Sygdomsforebyggelse betaler sig

Udfordring

I Danmark lever vi ikke lige så længe som i de lande, vi normalt sammenligner os med. Og selvom levetiden er stigende, så stiger den ikke lige så hurtigt hos os som i nabolandene. Danskerne rammes i stigende grad af en række farlige sygdomme og overlever ikke i så høj grad sygdommene.

Udviklingen er faretruende. Men hvad værre er - sundheden er ulige fordelt. Dem der tjener bedst og har den længste uddannelse lever længere og overlever længere efter sygdomsforløb end dem med den laveste indkomst og de korteste uddannelser. Og de bedst stillede i samfundet har flere gode leveår end de dårligst stillede.²⁶

Sygdom og sygefravær koster Danmark dyrt både for samfundet i tabte arbejdstimer, forsørgelse og behandling. Men det rammer også den enkeltes livskvalitet. Og det er med til at skabe ulighed i samfundet. En ulighed der svækker mulighederne for vækst og velfærd.

FOA mener

Det betaler sig at skruer op for forebyggelsen. I Danmark bruger vi alt for få midler på forebyggelse i forhold til de mulige gevinster. En øget forebyggelsesindsats ville forbedre vores samfundsøkonomi. Det ville skabe større lighed i samfundet. Og det ville øge den enkeltes livskvalitet betragteligt.

Målrettet forebyggelse, som forhindrer sygdom, vil give flere arbejdstimer og færre udgifter til sygedagpenge. Man arbejder bedre, når man har det godt. Ligesom man i skolesystemet lærer bedre, når man har det godt.

---

²⁵ Her er tale om en udvidet VTV, der inddrager offentlig- privat samarbejde og også etik, som ikke er indeholdt i en nuværende VTV
http://www.hmi.dk/media/VelfærdsTeknologiVurdering_-_velfærdsteknologia.pdf

²⁶ Se FOAs sundhedspolitiske udspil Sundhed for Alle, 2010

Og samtidig vil det kunne være med til at skabe nogle helt nye jobmarkeder, hvor private og offentlige vil kunne samarbejde og lære af hinanden.

I Danmark tænker vi simpelthen for kortsigtet, når det handler om at forebygge sygdom og ulighed.

Tænk på hvor meget vi kunne få igen som samfund, hvis vi investerede i sund mad og motion på skoler, plejehjem og på landets arbejdspladser.

Sund mad og motion skal i fremtiden udgøre et af de fælles indsatsområder.

Der bør sættes på sunde madordninger i dagtilbud, skoler, på ældrecentre, på hospitaler mv. både for borgerne (brugerne) og de ansatte. Det er centralt for indsatsen, at maden rent faktisk også er sund og bygger på bæredygtige produktionsprincipper. Samtidig bør madordningerne involvere "brugerne", så der etableres et lokalt ejerskab til madordningerne.

En sådan stor samfundsmæssig investering vil ud over bedre sundhed blandt borgerne også give lokal vækst, da maden bør være lokalt produceret.

Dokumentation

Rygning, fedme og alkohol koster samfundet mere end 50 mia. kr. om året som følge af tab på arbejdsmarkedet og behandlingsudgifter. Udgifter, der knytter sig til fedme er steget mest. Det koster i sig selv samfundet 14 mia. kr. om året.²⁷

Hvis man er overvægtig som barn, så er man det højst sandsynligt også som voksen. Og dermed øges risikoen for fedmerelaterede sygdomme. Det vil altså være et område, hvor det kan betale sig at sætte tidligt ind med sund kost og motion – allerede i barndommen.

Hver femte barn mellem 11-15 år er overvægtig, det viser tal fra Fødevareministeriet. Forældres kostvaner overføres til børnene, så hvis ikke samfundet kan få forældrene til at ændre kostvaner, så kan skoler og institutioner måske være med til at præge børnenes kostvaner i en sundere retning.

Forebyggelse betaler sig

Det har Sundhedsprojekt Ebeltoft blandt andet vist. I en årrække fik en gruppe borgere i Ebeltoft tilbudt en helbredssamtale og en helbredsundersøgelse med fokus på motion, kost mv. En undersøgelse har dokumenteret, at det har givet længere levetid til dem der fik samtale og undersøgelse. Og samtidig blev udgiften til samtalen og undersøgelsen opvejet af færre udgifter til sundhed, mindre sygefravær.

Kilde: sundhedsprojekt Ebeltoft og Dansk Sundhedsinstitut (DSI)

Mellem 8-19 procent af de 11-15-årige spiser kun frokost to hverdage om ugen eller sjældnere. Der er i dag stor ulighed i børns kostvaner – og der er færre 11-15-årige børn af socialgruppe fire og fem, der spiser frugt og grønt dagligt sammenlignet med børn fra socialgruppe et til tre. Omvendt drikker flere børn af socialgruppe fire og fem sodavand dagligt, sammenlignet med børn af socialgruppe et til tre.²⁸

²⁷ Kilde: DSI (2005), Indenrigs- og Sundhedsministeriet (2007), SIF (2006). Tallene er meget omtrentlige, da der er udarbejdet mange opgørelser herom. Tallene er endvidere ikke opgjort i nutidsværdi. Rygning: sundhedsudgifter 12 mia. kr., arbejdsmarkedstab 16 mia. kr., fedme: sundhedsudgifter 1 mia. kr., arbejdsmarkedstab 13 mia. kr., alkohol: 1 mia. kr. sundhedsudgifter og 7 mia. kr. arbejdsmarkedstab.

²⁸ Kilde: Sundhedsmedierne 2010

I en norsk undersøgelse vurderede lærerne, at skolemad tydede på at have en gavnlig effekt for elevernes koncentration.²⁹

Hvis man indfører fuldt eller delvist brugerbetalte skolemadsordninger, så vil de ikke forbedre kostvanerne blandt de børn og unge, der har de dårligste kostvaner, da der er en klar grænse for, hvor meget forældre vil betale for skolemad. En tidligere undersøgelse har vist, at socialt dårligt stillede er villige til at betale op til 11 kr. for skolemad til deres børn. Derfor skal forældrebetalingen til skolemadsordninger ned i en pris, som socialt dårligt stillede familier har mulighed for at betale eller være gratis.

Mere idræt giver stærkere knogler, forbedrer den fysiske grundform, giver bedre ryg og nedsætter risikoen for at udvikle diabetes og andre livsstilssygdomme. Det er især en gevinst for socialt udsatte børn.³⁰ Det viser en undersøgelse, hvor børn i 0.-4. klasse har haft 6 timers idræt om ugen.

FOA foreslår

FOA foreslår, at der i langt højere grad arbejdes på at udvikle sund mad til dagtilbud, skoler, ældre, syge - også for personalet og i kantiner. FOA vil gerne indgå i et samarbejde med andre interessenter om at udvikle sund mad inden for disse områder.

FOA foreslår eksempelvis, at der oprettes gratis sunde madordninger i alle danske daginstitutioner og folkeskoler. De gratis madordninger skal planlægges lokalt.

FOA foreslår en times motion i skolen hver dag og sundhedsformidlere på arbejdspladserne.

FOA foreslår desuden, at der sættes ind med målrettede helbredstjek af udsatte personer på arbejdsmarkedet og i samfundet og retter op på den ulige sundhed.

Kommunerne skal have et større økonomisk ansvar og dermed incitament til at gøre noget for sundheden lokalt. Der skal altså omprioriteres midler til forebyggelse, så kommunerne får et større økonomisk ansvar.

Disse forslag vil samlet set øge arbejdsstyrken især på grund af mindre sygefravær.

3.5 Et godt arbejdsmiljø giver vækst

Udfordring

At vi som ansatte trives med vores arbejde er helt centralt for livskvaliteten. Vi tilbringer en stor del af vores vågne timer på arbejdspladsen og arbejdet fylder generelt meget i vores identitet og selvfølelse.

En væsentlig del af et godt psykisk arbejdsmiljø er at tage del i en tillidsfuld kultur, hvor man har gensidigt tillid til, at alle gør sit for at udføre arbejdsopgaverne på bedste vis, hvor man har indflydelse og hvor ens arbejde er meningsfyldt og gør en forskel.

Desværre står vi i dag i en situation, hvor danskerne får mere og mere stress og flere depressioner, hvor den fysiske nedslidning fortsat er stor, hvor mistilliden

---

²⁹ Kilde: Forebyggelseskommissionen 2009

³⁰ Svendborg Projektet, Syddansk Universitet, 2011.

stiger i takt med, at der indføres flere og flere kontrolsystemer og overvågning, og hvor sygefraværet fortsat er højt.

FOA mener

Både samfunds- og virksomhedsøkonomisk og menneskeligt har vi ikke råd til at lade være med at investere i arbejdsmiljø. Et spændende, udfordrende og udviklende arbejde, og et godt fysisk og psykisk arbejdsmiljø er afgørende for at nedbringe sygefraværet og øge livskvaliteten.

Vi skal derfor satse storstilet på at forbedre arbejdsmiljøet. Særligt det psykiske arbejdsmiljø skal i fokus. Vi skal tænke visionært og grundlæggende anderledes end vanligt.

Offentlige virksomheder skal ledes med tillid. Derfor skal der mere fokus på velfærdsledelse og social kapital. Vi skal udvikle velfærdsledere, som kan lede mennesker, skabe motivation, engagement og arbejdsglæde, i stedet for at administrere regler og retningslinjer. Dette kræver fokus på lederen som motivator, visionær og samarbejdsskabende samt som aktør i arbejdsmiljøet. Lederne skal have det nødvendige handlerum og deres psykiske arbejdsmiljø skal tages alvorligt.

De økonomiske konsekvenser af et dårligt arbejdsmiljø og gevinsterne ved et godt arbejdsmiljø er i dag "mørketal", som virksomhederne og samfundet vil have gavn af kommer frem i lyset. Spørgsmål som, "hvad koster en dårligt gennemført fusion?", "hvad betyder høj social kapital for vores bundlinje" bør virksomhederne søge svar på, når de skal beslutte sig for organisatoriske ændringer og iværksættelse af HR- og personaleinitiativer. Alt for mange af virksomhedernes interne konsulenter, ledere og topledere mangler viden om arbejdsmiljø. Det skal der rettes op på.

Virksomhederne anvender i dag professionel arbejdsmiljørådgivning i langt mindre grad end tidligere. Og det skyldes ikke, at arbejdsmiljøproblemerne er blevet mindre komplekse. Snarere tværtimod. F.eks. er mobning et stigende problem.

Sikkerhedskulturen på danske arbejdspladser og danskeres viden om arbejdsmiljø halter. Der er stort behov for at fokus på arbejdsmiljø bliver en integreret del af den måde, vi arbejder og er sammen på, på arbejdspladserne.

Samtidig er det vigtigt, at kompetenceudvikling for medarbejderne skal ses som en nødvendig del af det gode arbejdsmiljø og kvalitet i arbejdet.

Arbejdsmiljø er et bredt område, som hænger sammen med det meste af det, som foregår på arbejdspladserne. I dette udspil peger FOA derfor på udvalgte væsentlige initiativer.

Dokumentation

Et dårligt arbejdsmiljø er dyrt. Meget dyrt. Og virksomheder kan tjene penge ved at investere i forebyggelse og forbedringer af arbejdsmiljøet. Samtidig kræver det et godt arbejdsmiljø, hvis Danmark fortsat skal være et innovativt foregangsland.

Dokumentationen for, at det forholder sig sådan er omfattende. Nedenstående er et udpluk af nogle væsentlige resultater på området.

Der er penge at spare

LO har i 2007 beregnet, at problemer i arbejdsmiljøet udgør en årligt samfundsudgift på 64 milliarder kr. De 64 milliarder er fordelt på: erstatninger ved arbejdsskader, udgifter til arbejdsmiljøbestemt sygefravær, tabt produktion, medicinforbrug samt sundhedsudgifter.³¹

På trods af et stort fokus på sygefravær, koster sygefraværet årligt samfundet mindst 37 mia. kr.³². Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø³³ peger på at op imod 1/3 af sygefraværet er arbejdsrelateret³⁴, og derved potentielt mulig at nedbringe gennem en forebyggelsesindsats.

OECD udgav i slutningen af 2010 en rapport, som viser at halvdelen af alle førtidspensioner i Danmark tildeles på baggrund af psykiske lidelser³⁵. Det sætter os på en kedelig førsteplads blandt alle verdens lande. Nogle af de førtidspensioner, som bunder i stress-, angst- og depressionslidelser har uden tvivl en sammenhæng med arbejdsmiljøet.

Udgifterne til arbejdsulykker og arbejdsbetingede lidelser, er ligeledes omfattende. Både for samfundet og for virksomhederne. I perioden 2000-2009 blev der udtalt 2,5 milliarder kr. til FOAs medlemmer alene i arbejdsskadeerstatninger³⁶.

Der er penge at tjene

Virksomheder som har investeret i arbejdsmiljøet får som hovedregel deres penge og mere til igen. Forskellige undersøgelser peger på en tilbagebetalingstid på mellem 0,2 år til 2 år, alt efter

Bred enighed om, at der er gevinster ved godt arbejdsmiljø

I den nyligt indgåede arbejdsmiljøaftale "En strategi for arbejdsmiljøindsatsen frem til 2020", mellem Regeringen (Venstre og Det Konservative Folkeparti), Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti og Det Radikale Venstre, fremgår følgende":

Det er veldokumenteret, at et godt arbejdsmiljø kan føre til lavere sygefravær og til, at færre forlader arbejdsmarkedet før tid. Arbejdsmiljøindsatsen kan dermed give et bidrag til, at det danske arbejdsudbud forøges.

Arbejdsmiljøindsatsen kan på den måde være med til at sikre den vækst, der er en forudsætning for varig velfærd."

Godt arbejdsmiljø smitter af på borgerne

Hospitalsafdelinger, hvor medarbejderne er gode til at kommunikere og har fælles mål, fælles viden og gensidig respekt, giver kortere indlægningsstid samt bedre kvalitet i behandlingen (Gittell et al i Kristensen, Tage S. Trivsel og produktivitet. To sider af samme sag. 2010)

Travlhed, afbrydelser, en høj belægningsprocent, lav normering samt støj har en sammenhæng med antallet af utilsigtede hændelser og dårlig kvalitet i sygehusvæsenet (Arbejdsmiljø og utilsigtede hændelser i sygehusvæsenet. Sundhedsstyrelsen 2009)

³¹ Dårligt arbejdsmiljø koster milliarder. Øje på arbejdsmiljø. LO 2007.

³² Analyse af sygefraværet. Beskæftigelsesministeriet 2008

³³ Tidligere arbejdsmiljøinstituttet.

³⁴ Sygefravær i Norden, Arbejdsmiljøinstituttet 2003

³⁵ OECD 2010

³⁶ Arbejdsskader blandt FOAs medlemmer 2000- 2009. FOA 2011

problemernes kompleksitet og karakter³⁷.

Det er især nedbringelse af sygefravær og frivillig (og uønsket) afgang, forbedret produktivitet samt øget kreativitet og innovation, som virksomhederne får for deres investeringer i arbejdsmiljøet.

FOA foreslår

Arbejdsmiljøregnskaber som et ledelsesværktøj

Der bør udarbejdes et lettilgængeligt værktøj til arbejdsmiljøregnskaber.

Topledelsen og økonomer bør efteruddannes i arbejdsmiljøøkonomi. Og der bør stilles krav om inddragelse af arbejdsmiljøøkonomiske beregninger i MEDsystemers arbejde.

Fokus på arbejdsmiljøøkonomi bidrager til, at arbejdsmiljø får større plads i virksomhedernes strategiske ledelse og daglige drift.

Styrk ledernes arbejdsmiljøviden

Der bør arbejdes med oprettelse af kompetencegivende efteruddannelse for ledere og andre medarbejdergrupper i bl.a. fysisk og psykisk arbejdsmiljø, social kapital og arbejdsmiljøøkonomi. Udover at forbedre arbejdsmiljøet, er formålet at sikre en højere grad af integration af arbejdsmiljøet i virksomhedernes strategiske ledelse samt daglige drift og opgaveløsning.

Skab nem adgang til kvalificeret arbejdsmiljørådgivning

Der bør etableres lokale/regionale centre, som matcher virksomhedernes behov for arbejdsmiljøvejledning og rådgivning, samt rådgivning om tilbagevenden til arbejde. Centrene skal koordinere og samle indsatsen fra en bred række af relevante aktører på områder, herunder Arbejdstilsynet, branchearbejdsmiljørådene, arbejdsmedicinske klinikker, autoriserede arbejdsmiljørådgivere, forskere og rådgivere i ledelse samt virksomhedsøkonomer.

Arbejdsmiljø skal indgå i alle uddannelser

Arbejdsmiljø og undervisningsmiljø skal indgå i alle uddannelser. Lige fra de første år i folkeskolen med fokus på bl.a. samarbejde og mobning, over de korte og mellemlange til de videregående uddannelser med fokus på sammenhængene mellem arbejdsmiljøet og kerneydelsen.

Arbejdsmiljøet i de mest nedslidende jobs skal forbedres blandt andet med velfærdsteknologi

Velfærdsteknologi, jobudvidelse og jobvariation, og øget adgang til efteruddannelse og opkvalificering er en af de oplagte muligheder for at reducere uligheden i sundheden. Der er jobs i Danmark, hvor den fysiske og psykiske nedslidning er uacceptabel høj, og hvor arbejdsmiljøet i høj grad bidrager til uligheden i sundhed.

Et eksempel er rengøringsbranchen, hvor tempoet mange steder er alt for højt til, at man kan holde til arbejdet i en længere årrække, og hvor ensformigheden i arbejdsopgaverne slider kroppen ned.

---

³⁷ Arbejdsmiljø set med virksomhedsøkonomiske briller. COWI for LO 2010.

3.6 Grøn energi giver vækst

Udfordring

I et samfund med fokus på vækst er det vigtigt, at vi sørger for at de nye fremskridt sker på en bæredygtig måde, så vi ikke trækker tæppet væk under os selv i vore stræben efter et bedre liv.

Mange ting kan gøres smartere, så vi samtidig skåner miljøet. De bedste investeringer, der er sket i lang tid, er sket inden for miljøområdet. Det betaler sig både at tænke på miljøet og økonomien. Og medarbejderne har idéerne til hvordan man kan spare på energien.

FOA mener

Der skal udvikles mange flere teknologier og arbejdsgange, som kan være med til at beskytte miljøet og passe på vores ressourcer. Det vil være en investering for medarbejderne, samfundsøkonomien og vores allesammens livskvalitet.

Det er vigtigt, at når der indføres nye teknologier, at de anvendes optimalt, så miljømæssige, arbejdsmiljømæssige og økonomiske gevinster kan høstes.

FOAs medlemmer har en stor viden fra hverdagens arbejdsopgaver og skal inddrages i klimavenlige løsninger.

Der er behov for nye kriterier og metoder til at vurdere økonomien i energibesparende tiltag. Der peges på behovet for nye regler i Bygningsreglementet og på behov for ændringer i tilbagebetalingskriteriet ved energieffektivisering. Udvikling og indførelse af fleksible finansierings- eller lånemuligheder for institutioner i den offentlige sektor vil fremme energibesparelser.

Der er behov for synliggørelse af energiforbrug/-udgifter i borgernes nærmiljø, så der skabes krav om energibesparelser for at frigive ressourcer til velfærdsydelser.

Det er behov for en klar organisering af indsatsen for energibesparelser.

Offentlige bygninger bør bruges som drivkraft ift. energibesparelser. Der bør gennemføres et projekt, hvor der foretages energirenovering af forskellige typer offentlige bygninger så som skoler, institutioner, administrationsbygninger m.m.

Renovering af offentlige bygninger skaber også bedre indeklima, hvilket fremmer produktiviteten, kvaliteten, indlæringsevnen m.v..

Dokumentation

Det er tidligere beregnet, at man kan spare tre fjerdedele af energiforbruget i offentlige bygninger inden 2020³⁸, hvis man investerer i alt godt 30 mia. kr. i de rigtige løsninger. Den offentlige sektor er den største samlede bygherrer og har derfor stor indflydelse på det øvrige byggeri:

- Sektoren har over 45 mio. kvadratmeter bygninger (9 procent af bygningsmassen i Danmark).
- Varmeforbruget er ca. 8 procent af landets samlede energiforbrug til opvarmning.
- Elforbruget til opvarmning i den offentlige sektor udgør ca. 9 procent af landets samlede energiforbrug.

---

³⁸ "Energibesparelser i bygninger i den offentlige sektor", DTU 2008.

- Tre ud af fire offentlige bygninger er opført før 1977, hvor der for første gang blev indført egentlige stramninger af energibestemmelserne i bygningsreglementet.

Danmark mister hvert år mere end 40.000 arbejdsår pga. bilkøer og forsinkede toge. Det er især de mange bilkøer i hovedstadsområdet, der er den store synder.³⁹ Bedre og mere kollektiv trafik vil være en helt klar fordel.

FOA foreslår

Klimapakke

Der bør oprettes en "Klimapakke", der giver mulighed for, at offentlige institutioner kan låne til klimavenlig renovering af bygninger – med eksempelvis tilbagebetaling afstemt i forhold til CO2 besparelser og besparelser til lavere energiforbrug. Og der bør være statstilskud til energirigtige løsninger.

Der bør indføres krav om energi- og miljøvurderinger ved renoveringer og udskiftninger i offentlige bygninger. Alle renoveringer og udskiftninger i offentlige bygninger skal vurderes ift. energibesparelse (sensor på vand og lys, regnvand i toiletter, faskiner, solfanger, elbiler, LED lys).

Medarbejdere og brugere skal inddrages ved alle renoveringer

For at sikre brugervenlige klimaløsninger skal der stilles krav om, at når der skal ændres i den offentlige bygningsmasse, så skal både brugere og medarbejdere inddrages. Hvis det skal sikres, at løsninger bliver til brugbare og holdbare løsninger, så er det vigtigt, at både brugere og medarbejdere inddrages – pengene skal bruges optimalt fra starten.

Uddannelse a la klimaguide for øvrige medlemsgrupper

Der bør udvikles uddannelse for offentligt ansatte, så alle har viden om, hvordan man kan påvirke energiforbruget i sit daglige arbejde. Samtidig bør der også være særskilt uddannelse til medarbejdere, der skal indgå i arbejdet med at sikre, at brugere og medarbejders behov indtænkes i løsningerne.

Kollektiv trafik

Spildtid på motorveje skal omsættes til prisnedslag på kollektiv trafik til gavn for miljøet. Investeringer i udbygning af kollektiv trafik vil ikke kun gavne ift. nedbringelse af CO2 udslip – det vil også betyde, at langt færre timer spildes på at holde i kø.

FOAs klimakatalog med løsninger

FOA er ved at udarbejde en række klimaløsninger, som udarbejdes i forbindelse med FOAs vækststudspil og som skal være et katalog over medarbejdernes idéer til klimaløsninger. På den baggrund vil FOA gerne indgå i samarbejder om udvikling af klimavenlige dagligdags løsninger – cleantech.

---

³⁹ "Økonomiske Tendenser 2008" AErådet